

O LOGICĂ A PĂGÂNISMULUI *)

COSIMA LARIONESCU

Cartea "Religie și antropologie" construiește o logică a păgânismului, opunând-o unei logici a religiilor monoteiste în general și a creștinismului catolic în special. Prin păgânism M. Augé înțelege aici religiile politeiste, raportându-se mai ales la religiile africane. Construcția acestei logici este însoțită și de o interpretare a condiției individului contemporan - atât a celui din Occident, cât și a celui din Africa - ceea ce face ca lectura cărții să fie în același timp și o operație de autoanaliză.

Lucrarea este structurată lejer, semănând cu o explicație orală liberă. Problemele abordate sunt conectate între ele printr-un fel de "mecanism al apropo-ului", în mod fluent, urmând gândirea autorului. Această "oralitate" face cartea mai greu de urmărit pentru cititorul nefamiliarizat cu problematica abordată.

Pentru Augé primul fapt fundamental al creștinismului (și al monoteismului în general) este relația personală, directă dintre individ și Dumnezeu transcendent. Numai astfel au sens noțiunile de credință, păcat și mântuire, care la rândul lor sunt corelate cu caracterul misionar al creștinismului. Al doilea fapt fundamental este vidul de semne din lumea monoteistă: Dumnezeu tace: revelația a avut loc o dată pentru totdeauna.

Prin contrast, pentru păgânism noțiunile de transcendență, credință, păcat, mântuire sunt complet străine. Zeii se află în lume, în zona vizibilului - nu există mister în lumea păgână. Zeii conviețuiesc cu oamenii, aproape că fac parte din societate. Oamenii pot să greșească față de zei oarecum la fel cum pot greși față de alți oameni: ei vor fi aspru pedepsiți, dar nimeni nu le va cere să se călească. Nu există păcat, există doar greșeală - iar greșeala e manifestă prin pedeapsa sa - la fel cum cel care pune mâna în foc se arde.

Corelativ cu această pseudo-apartenență a zeilor la societate este faptul că orice mediere dintre om și zei este socială. Meditația solitară, căința nu-și au rostul. În caz de greșeală față de un zeu "relația normală cu lumea divină se restabilește printr-o procedură socială, care nu implică o conversiune a psihismului individual" (p. 60).

Fundamentală pentru logica păgână este ceea ce Augé numește "identificarea raporturilor de sens cu raporturile de forță și invers, fără să lase loc unui al treilea termen, morala, care le-ar fi exterior" (p. 103). A fi puternic înseamnă, într-un limbaj "creștinizant", "a fi mai aproape de zei", de adevăr. Sensul e vizibil prin evenimentele care se petrec în ordinea puterii - cum ar fi boala, însănătoșirea, succesul la vânătoare sau în război. Fiecare din aceste evenimente este un semn ce trebuie interpretat; lumea păgână este o "lume a semnificației cotidiene", o lume "doldora de sens" (p. 81). Mediarea socială a relației individ-zeu și multitudinea semnelor ce se cer interpretate și care îndeamnă la acțiune îl conduc pe autor să afirme că "religia înseamnă deci aici în mult mai mare măsură adeziunea la un mod de viață colectiv și la o cunoaștere tehnică, tinzând să pună stăpânire pe eveniment, decât o adeziune intimă și personală a unui individ la un zeu, pe care l-ar ști interesat și afectat de schimbările și alterările credinței lui" (p. 60).

*) Marc Augé, Religie și antropologie, Editura Jurnalul Literar, 1995.

Augé racordează la logica păgânismului vrăjitoria și canibalismul, practic ilustrând astfel atât identificarea raporturilor de forță cu cele de sens, cât și o altă axiomă a păgânismului: lipsa dualității suflet-corp, știință-credință. El se referă atât la vrăjitoria din Evul Mediu european, cât și la cea din triburile africane - pe care o și analizează.

Conceptul principal este cel al imaginii vrăjitorului, deoarece autorul consideră că vrăjitorii există numai întrucât există credința în vrăjitorie: credința e cauza, nu efectul. Iar această imagine este buclucașă deoarece a fi vrăjitor înseamnă a fi mai puternic decât ceilalți, care deci nu se pot apăra eficient; dar "noțiunea de forță e prin excelență instabilă: când crezi că te aperi mai bine, deodată te vezi acuzat că ai atacat; calitățile atribuite vrăjitorului sunt chiar acelea pe care trebuie să le ai ca să nu-i cazi pradă" (p. 132). Deoarece vrăjitorul e considerat cauza multor boli și nenorociri, el "nu capătă trup decât când e învins. (...) primul semn de slăbiciune al vrăjitorului aduce după sine prima acuzație, care e într-un fel consacrarea, înscăunarea lui. Unii oameni au murit probabil pentru că n-au fost în stare să reziste ispitei de a fi recunoscuți ca vrăjitori, pentru că au vrut să se identifice cu imaginea înspăimântătoare și temută care-i obseda și pe ei, ca și pe cei din jur" (p. 134).

Compararea teoretică a păgânismului și creștinismului e întregită de studiul opoziției lor concrete petrecute în "bătălia misionarismului". Inițiativa luptei a aparținut catolicismului printr-un gest pe care Augé îl consideră tipic acestuia: "reducerea unei logici care-i scapă la o erezie pe care o condamnă" descoperind în ea "și dovada existenței diavolului, și confirmarea atotputerniciei lui Dumnezeu" (p. 130). Păgânismul a fost înfrânt datorită logicii ritualiste subiacente lui. Apariția misionarului, a Celuilalt nu poate fi interpretată ca semn: ea va fi interpretată

ca o forță naturală și prelucrată ritualic: "ea trebuie imitată, rejucată, așteptată să devină sau să redevină favorabilă" (s.n., p. 147). Augé prezintă ca specimen exemplar figura profetului african ce declară că el este Mântuitorul, imitându-l pe Isus și producând semne. Aceasta desigur nu este o convertire. Dar oricum, în viața normală a păgânismului zeii nu sunt imitați - ci oamenii se identifică uneori cu ei în ritualuri - iar semnele sunt interpretate; imitația și producerea semnelor sunt un "gest disperat". "Imitarea religioasă a cuceritorului trece drept cheia eliberării, eliberarea însăși fiind văzută ca dobândirea unui statut identic cu al cuceritorului" (p. 146). Păgânismului îi este complet străină ideea de misiune; de aceea Augé consideră că "ar trebui să opunem păgânismul creștinismului precum toleranța intoleranței" (p. 83).

Autorul izolează din logica păgânismului trăsăturile ritualismului și bogăției de semne, pe care le redescoperă în societatea noastră prezentă. Referindu-se la "neîncetata muncă de evaluare a propriei experiențe pe care o îndeplinește zilnic fiecare individ" (p. 145) Augé vorbește despre "păgânismul fundamental al societăților unde nu-l abordezi pe cineva fără să-l întrebi cum îi merge" (p. 146). El propune și aplicarea opozițiilor imitare/identificare și producere/interpretare a semnelor la viața socială contemporană, pe care o vede înclinată mai ales spre imitație și producere a semnelor.

Augé alcătuiește "trecerea în revistă a tipurilor de individualitate pe care le produc diferitele tipuri de religie, adăugându-o pe cea a atitudinilor cu adevărat individuale față de fenomenul religios" (p. 88). Vorbind despre individul care "refuză vămile iluziei" (p. 152), el încearcă să-i contureze alternativele. Una dintre ele este cea a filosofiei lui als ob (deoarece instituția religioasă este atât de importantă pentru societate, trebuie să ne comportăm ca și cum am crede în

Dumnezeu), pe care o respinge împreună cu Freud. Pentru Augé există o distanță enormă între ateism și monoteism - de aceea soluția als ob este o falsă soluție. Ateismul însă îl vede ca fiind apropiat de politeism, chiar ca un caz limită al său. De aceea Augé va propune alternativa "trăirii ateismului ca pe un politeism", a sensului

pe care îl are "drumul parcurs de la un semn la altul de indivizii care-și trăiesc, cum se spune, viața" (p. 145). "În voioșia renăscută a politeismelor, ne spune Augé, ceva ne șoptește că nici fericirea, nici conștiința n-au nevoie de speranță" (p. 152).